

Судова правотворчість у правових традиціях загального й континентального права: імплікації для України

Іван Шапченко

аспірант, Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2657-9396>, e-mail: shapchenko@yahoo.com

Здійснено порівняльно-правовий аналіз судової правотворчості в межах правових традицій загального (англо-американського) та континентального (романо-германського) права. Розкрито еволюцію ролі судової влади у формуванні правових норм, зокрема крізь призму прецедентної доктрини «stare decisis» у системі загального права та зростання значення судових рішень і правових позицій вищих судів у континентальній правовій системі. Особливу увагу приділено тенденціям зближення зазначених правових традицій у сучасних умовах ускладнення суспільних відносин, розвитку прав людини та впливу наднаціональних судових інституцій. Проаналізовано значення судової правотворчості для реформування правової системи України в контексті євроінтеграційних процесів, утвердження верховенства права та забезпечення єдності судової практики. Обґрунтовано необхідність формування збалансованої моделі судової правотворчості, яка поєднувала би пріоритет закону з активною роллю судів у подоланні прогалин правового регулювання та адаптації права до сучасних соціальних викликів.

Ключові слова: судова правотворчість; судовий прецедент; загальне право; континентальне право; правові традиції; конвергенція правових систем; верховенство права; судова реформа; правова система України.

Judicial Law-Making in the Legal Traditions of Common and Continental Law: Implications for Ukraine

Ivan Shapchenko

The theses provide a comparative legal analysis of judicial law-making within the legal traditions of common (Anglo-American) law and continental (Romano-Germanic) law. The evolution of the role of the judiciary in the formation of legal norms is examined, in particular through the prism of the precedent doctrine of stare decisis in the common law system and the growing significance of judicial decisions and legal positions of higher courts in the continental legal system. Special attention is paid to the tendencies toward the convergence of these legal traditions under contemporary conditions, driven by the increasing complexity of social relations, the development of human rights, and the influence of supranational judicial institutions. The importance of judicial law-making for the reform of Ukraine's legal system is analyzed in the context of European integration processes, the consolidation of the rule of law, and the ensuring of the unity of judicial practice. The necessity of forming a balanced model of judicial law-making is substantiated, one that combines the primacy of statutory law with an active role of the courts in overcoming gaps in legal regulation and adapting law to contemporary social challenges.

Keywords: judicial law-making; judicial precedent; common law; continental law; legal traditions; convergence of legal systems; rule of law; judicial reform; legal system of Ukraine.

У сучасних правових системах судова правотворчість дедалі виразніше постає не як допоміжне або виняткове явище, а як системоутворювальний чинник розвитку права. Ускладнення суспільних відносин, динамізація соціальних процесів, зростання ролі прав людини та міжнародних стандартів зумовлюють активнішу участь судової влади у формуванні правових орієнтирів. Судові рішення дедалі частіше виходять за межі суто індивідуального вирішення спорів і набувають загального нормативного значення, впливаючи на подальше правозастосування, правову доктрину та законодавчу політику.

У порівняльно-правовому вимірі судова правотворчість виявляє істотні відмінності залежно від належності правової системи до певної правової традиції. Класичне розмежування між системою загального (англо-американського) та континентального (романо-германського) права дає змогу простежити різні моделі участі судів у творенні права, а також виявити сучасну тенденцію до їх поступового зближення [1]. Для України, яка перебуває в процесі глибокої трансформації судової системи в умовах євроінтеграції, осмислення цих процесів має особливе теоретичне й практичне значення.

Отже, метою даних тез є порівняльний аналіз моделей судової правотворчості в системах загального і континентального права та окреслення їх значення для розвитку української правової системи.

Як відомо, у країнах англо-американської правової сім'ї судова правотворчість є фундаментом правової системи. Центральним елементом цієї моделі є визнання судового прецеденту як головного джерела права. Судді, вирішуючи конкретні справи, формують загальнообов'язкові правові правила, які стають орієнтирами для подальшої судової практики. Доктрина *stare decisis* забезпечує стабільність і передбачуваність правового регулювання, водночас допускаючи еволюційне оновлення права відповідно до нових соціальних умов.

В англійській традиції судова правотворчість історично розвивалася без рецепції римського права та без масштабних кодифікаційних процесів, що зумовило домінування судової практики над законодавством. У США ця модель набула додаткових рис, пов'язаних із конституційним закріпленням принципу поділу влади та інститутом судового конституційного контролю. Прецедентна діяльність Верховного Суду США істотно вплинула не лише на правову доктрину, а й на суспільні процеси, зокрема у сфері захисту громадянських прав і свобод. Отже, у системі загального права судова правотворчість виступає відкрито визнаним і легітимним механізмом розвитку правопорядку.

Для романо-германської правової сім'ї традиційно характерне домінування закону як основного джерела права. Судова правотворчість у цій моделі історично розглядалася як вторинна діяльність, спрямована на тлумачення й конкретизацію нормативних приписів. Такий підхід був зумовлений рецепцією римського права, розвитком юридичної науки та масштабними кодифікаціями, які забезпечили системність і абстрактність правового регулювання [2].

Водночас упродовж XX—XXI ст. роль судів у континентальних правових системах істотно зросла. Вищі судові інстанції дедалі активніше формують правові принципи, забезпечують єдність судової практики та впливають

на розвиток правової доктрини. Особливо показовою є практика органів конституційної юрисдикції, насамперед Федерального конституційного суду Німеччини, рішення якого мають загальнообов'язковий характер і фактично прирівнюються до нормативних приписів. Значний вплив на національні правопорядки справляють також наднаціональні судові інституції — Суд Європейського Союзу та Європейський суд з прав людини, які сприяють гармонізації правових систем і розширенню сфери захисту фундаментальних прав.

Сучасний розвиток права засвідчує поступове зближення систем загального та континентального права. У країнах загального права зростає значення законодавства та кодифікованих актів, тоді як у континентальних системах дедалі більшої ваги набувають судові рішення та правові позиції вищих судів. У результаті формується інтегрована модель судової правотворчості, у межах якої закон і прецедент взаємодіють і доповнюють один одного, забезпечуючи як стабільність, так і гнучкість правового регулювання.

Для України судова правотворчість набуває особливої актуальності в умовах реформування судової системи, утвердження верховенства права та адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Хоча українська правова система належить до романо-германської традиції, практика Верховного Суду дедалі частіше виконує уніфікаційну та орієнтувальну функцію, що зближує її із прецедентними моделями. Як справедливо зазначається в українській правовій доктрині, судова правотворчість може розглядатися не як загроза принципу поділу влади, а як інструмент підвищення ефективності правового регулювання та захисту прав людини [3].

Імплікації зарубіжного досвіду для України полягають у необхідності формування збалансованої моделі судової правотворчості, яка поєднувала б пріоритет закону з активною роллю судів у подоланні прогалин, забезпеченні єдності судової практики та адаптації права до суспільних викликів.

Отже, судова правотворчість є універсальним явищем сучасного правового розвитку, проте її зміст і форми визначаються правовою традицією. Порівняльний аналіз

систем загального та континентального права засвідчує тенденцію до їх конвергенції та формування гібридних моделей правотворчості. Для України осмислення цих процесів має стратегічне значення, оскільки дає змогу

інтегрувати кращі зарубіжні практики в національну систему судочинства, поєднуючи правові традиції, принцип верховенства закону та правові інновації в умовах перехідного правосуддя держави.

Перелік джерел посилання

1. Zweigert K., Kötz H. An Introduction to Comparative Law : textbook. 3rd rev. ed. Oxford : Clarendon Press, 1998. 714 p.
2. Merryman J. H., Pérez-Perdomo R. The Civil Law Tradition : an introduction to the legal systems of Europe and Latin America : textbook. Stanford : Stanford University Press, 2007. 173 p.
3. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ, 2007. 640 с.